

Hahner nem elégszik meg a forradalmak kiváltó okainak és hatásainak elemzésével, de feltárja az egyes forradalmak természetét is – ami azért fontos, mert például az amerikai forradalom a britektől örökölt rendszer megszilárdításának tekinthető, míg a kínai forradalom tulajdonképpen egy birodalom összeomlását jelenti. Másik fontos – és a szerző által megválaszolt – kérdés az, miszerint mitől lesz valaki forradalmár. Hahner Péter szerint három tényező játszik megkerülhetetlen szerepet a forradalmár mentalitásában: a néppel való azonosulás, egy ideológia, ami feljogosítja a hatalom megraga-

dására és a kiválasztottságtudat. Talán egyetlen kritika fogalmazható meg a könyvvel kapcsolatban. Mégpedig az, hogy nem mindig indokolja meg, miért használja a diktátor jelzőt egyes történelmi személyiségekre (mint például Trockij vagy August Blanqui). Aki/akik ugyan részt vettek forradalmi megmozdulásokban, és vezető pozícióba kerültek, de sosem diktátori státusban.

Közérthetősége, olvasmányossága és alapossága miatt ez a könyv helyet érdemel mindazoknak a polcán, akik a történelem iránt érdeklődnek.

Szabó Zsolt

KORDOKUMENTUMNAK BEILLŐ FELJEGYZÉSEK

Márki Sándor naplói. I. 1872–1892. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Erdész Ádám

■ Márki Sándor történész, egyetemi tanár, akadémikus naplójának 2015-ben megjelent első kötetét dr. Erdész Ádám, a Békés Megyei Levéltár igazgatója és a Szegedi Tudományegyetem oktatója szerkesztette, valamint rendezte sajtó alá. Erdész Ádám már több éve foglalkozik a témával, korábban is közölt tanulmányokat Márki Sándorról, illetve családjáról.

Márki Sándor (1853–1925) a századforduló egyik legjelentősebb magyar történészeinek egyike volt. A Bach-korszakban látta meg a napvilágot Békés vármegyében, Kétegyházán, Márki János uradalmi gazdatiszt – Magyarország egyik legfontosabb főnemesi családja, az Andrássy grófok alkalmazottja – fiaként. Középiskolai tanulmányait részben Nagyváradon, részben Pozsonyban végezte, egyete-

mi szintű tanulmányait pedig Pesten folytatta. Pedagógiai pályafutását az aradi gimnáziumban kezdte (1877–1886), majd egy székesfővárosi tanintézetben oktatott (1886–1892). Negyvenéves volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Ugyanebben az évben kapott tanári kinevezést a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1919-ig tevékenykedett.

Itt a város tudományos közéletének egyik legfontosabb szereplőjévé vált: a Budapestre távozó Lánczy Gyula utódként az egyetemes történelmi tanszék oktatójaként népszerűsre tett szert mind a diákok, mind tanártársai körében, egy tanév erejéig (1914–15) rektor, több alkalommal pedig a Bölcsészettudományi Kar dékáni tisztségét is betöltötte. Kolozsváron

megkapta a tiszteletbeli tanácsnok címet, valamint több egyesület, illetve társaság (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Római Katolikus Státus, tanár-egyesület, Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület, Erdélyi Irodalmi Társaság) tagja lett. Tudományos szempontból is termékeny időszakról van szó; ittléte alatt több száz tudományos közleménye jelent meg. Az impériumváltást követően egy ideig a városban maradt, egy kolozsvári magyar nyelvű tanárképzőben oktatott egészen 1921-ig, amikor az intézmény működése ellehetetlenült. Utolsó éveiben a Szegedre költözött egyetemen oktatott, ugyanitt 1925-ben hunyt el.

A most közzétett naplórész – melynek eredeti példánya jelenleg is a neves történész oldalági rokonságának tulajdonában van – Márki Sándor életéből két évtizedet ölel fel: Márki az első bejegyzést 1873. május 1-jén, az utolsót pedig 1892. december 31-én keletzte. Ez a húsz év magába foglalja Márki egyetemi éveit, katonai szolgálatát, aradi és budapesti tanári éveit, akadémiai levelező tagságának megszerzését, valamint Kolozsvárra kerülését.

A napló első része (1873–1876) Márki egyetemi éveit, illetve pályájának kezdeti időszakát öleli fel. A bejegyzések döntő többsége arról szól, mely szakmai társulatok ülésin (Történelmi Társulat, Földrajzi Társaság, Tudomány- és Műegyetemi Olvasókör, Bölcsészegylező Egyesület, mely utóbbi ideiglenes elnökévé is megválasztotta), milyen színházi előadásokon vett részt, kikkel ismerkedett meg és levelezett (Mikszáth Kálmán, Fraknoi Vilmos, Marczali Henrik), mennyi pénzt és hány levelet kapott otthonról, hova küldte közlendő írásait, hova utazott, hol jelentek meg (*Atheneum*, *Ústökös*, *Pesti Napló*, *Nagyvárad*, *Népnevelők Lapja*) cikkei, illetve milyen szakmai és irodalmi művekkel ismerkedett meg (Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Émile Gaboriau). Ugyanekkora tevő-

dik Márki *Irodalmi Értesítő* című kérszéletű lapjának beindítása. A bejegyzésekből nyomon követhetjük Márki szellemi formálódását, az egyetemi és egyesületi életet.

A következő rész Márki katonai szolgálatát, illetve ezzel párhuzamos tanári tevékenységét tartalmazza. Márki Sándor 1875. október elsejétől volt a 32-es számú közös gyalogezred egyéves önkéntese. Egy hónap elteltével került át a 68-as gyalogezredbe. A napló tanúsága szerint 1876. február 3-án ott volt Deák Ferenc temetésén, a katonai sorfalban (106–107.), illetve az is kiderül, hogy többször kaszárnyafogságra ítélték. Sikertelen tiszti vizsga után a kolozsvári 51-es gyalogezred tartalékos hadnagyává végül 1877. augusztus elsejei hatállyal nevezték ki. Ezzel párhuzamosan a tanév első két harmadában történelmet és földrajzot oktatott a Középtanodai Tanárképző Intézet mintagimnáziumában. A tanári tanácskozások jegyzőkönyvét ő vezette az oktatói kar megalapítására, a rábizott osztályok azonban gyenge eredményeket értek el a decemberi vizsgákon, egy ízben szóváltásba is került Kármán Mór neveléstudóssal, intézetbeli vezetőtanárával. 1876 októberében visszautasította egy terézvárosi iskola helyettes tanári állását.

Következő állomása Arad volt, ahova 1877 késő nyarán érkezett. Itt ismerkedett meg jövődóbeli feleségével, Spilka Júliával, akivel 1878. augusztus 24-én az aradi minorita templomban kötött házasságot. Az aradi reáliskolában földrajzot és történelmet tanított. Ebben az időszakban súlyos reuma jelei jelentek meg nála, mely négy hónapon át gátolta mind a tanításban, mind az írásban. Mint írta: „csak meglátogat [...] maga a reuma, mely kezeimből sehogy sem akar távozni”. (174.) Aradon is gyarapította ismeretségi körét: itt ismerkedett meg Jancsó Benedekkel, a későbbi akadémikussal, illetve Ioan (Iosif) Goldișsal,

aki utóbb a Román Tudományos Akadémia levelező tagja, Arad későbbi ortodox püspöke lett. 1886-ban került vissza a székesfővárosba, a VII. kerületi ún. Köpesdy-féle gimnáziumba. A tanítás és tankönyvírás mellett aktívan jelen van a főváros tudományos életében (történelmi, illetve földrajzi társulatokban, a gimnázium tanáregyesületében), emellett pedig lehetősége van visszatérni Aradra is egy-egy előadás erejéig (pl. 1886 végén a Kereskedő Ifjak Társaságában, illetve a Kölcsey Egyesületben).

Hat évvel később új fejezet kezdődött Márki életében: július 30-án Kolozsváron letette a tanári esküjét, szeptember elsején pedig Kolozsvárra költözött. Egy éjszakát a Nagy Gábor-féle Központi Szállóban (mai Melody Szálloda) töltöttek, majd beköltöztek a Kül-Magyar (ma 1989. december 21. sugarút) 5. sz. alatti lakásba. A napló e részében a kolozsvári magyar királyi tudományegyetem valamennyi vezető személyisége feltűnik: Koch Antal, az ásvány- és földtan tanára, az egyetem akkor leköszönő rektora, Finály Henrik szótáríró, az egyetem korábbi rektora, Szádeczky Lajos történész, Farkas Lajos, a római jog tanára, későbbi rektor, az akkor még Kolozsváron oktató Szinnyei József, Moldovan Gergely (Grigore), a Bölcsészettudományi, valamint Farkas Gyula, a Matematika-természettudományi Kar dékánja. Továbbá megjelennek olyan személyiségek is, mint pl. Hermann Antal, a néprajz első jeles magyarországi művelője, illetve Éjszaky Károly mérnök-író, az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke, a MÁV főfelügyelője.

A naplóbejegyzések terjedelme változó: az egy-két szavas vagy soros passzusoktól, mint pl.: „Bírálat a Nagyváradban” (10.), „Írt Reviczky” (33.), „Aláírtam az egyetemi tanácshoz intézett ama kérvényt, hogy Ribáry Ferenc az egyetemen rendes tanárrá neveztesék ki” (49.), az egybekezdéses szövegeken, mint pl. egy, a Várszínházban

megrendezett jótékonyági estről való beszámolón (70.) át a fél-, illetve egyoldalas részekig terjed, mint pl. az az 1874. október 19-i bejegyzés, amelyben Márki leírja a zágábi tudományegyetem megnyitási ünnepségét, melyen a székesfővárosi „egyetem ifjúságának képviselői” csoportjának tagjaként vett részt (55–56.), Mária leánya születése (204–205.) vagy 1889-es nyugat-európai útjának leírása. (523–540.)

A napló, természetesen nem mellőzi a naplóíró bizonyos személyekről, illetve eseményekről alkotott pozitív vagy éppen negatív véleményét. Ilyen esettel találkozunk 1875-ben, amikor sarkadi cigánymuzikusok „egy rémséges művészettel előadott nótában” (73.) köszöntötték őt fel Sándor-nap alkalmából, a Történelmi Társulat 1873. május elsején tartott üléséről szóló részben, ahol a jelenlevők meghallgathatták Deák Farkas „hig lére föleresztett tanulmányát”. (9.) Az egyébként jó tollú író, Márki önróniájának jó példáját olvashatjuk az alábbi, 1873. május 2-i bejegyzésben: „Napot nyerni nehéz, elveszteni könnyű. Én a dolog könnyebb oldalát fogtam. Különben veszekedtem, hogy miért nincs lábvíz. Valóban, méltó az emlékezésre.” (9.)

A szerkesztő az előszóban megjegyzi, hogy az összesített helység-, illetve személynévmutatót az utolsó kötet fogja tartalmazni. Véleményünk szerint szerencsésebb megoldás lett volna, és az egyes személyek könnyebben visszakereshetők lettek volna, ha minden kötetet külön mutatókkal láttak volna el.

Ennek az apróságnak ellenére Márki Sándor naplójának Erdész Ádám által szerkesztett első kötete hasznos és érdekes kiadvány, melyet minden Márki Sándor életpályája, a korabeli magyar középiskolai, egyetemi környezet vagy a tágabb korszak iránt érdeklődőnek ajánlunk. Várjuk a következő kötet is, mely a Kolozsváron eltöltött két és fél évtizedet fogja tartalmazni.

Horváth Csaba